

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94:323.269.3(478.5) «1989/1992»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-31-99-104>**Олександр Садовнік**Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
аспірант (Україна)e-mail: sadovnik_sasha@ukr.netORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3605-4647>**Придністровський конфлікт 1989-1992 рр.:
хронологічні межі та головні етапи**

Анотація. Метою статті є дослідження актуальних проблем визначення хронологічних меж Придністровського конфлікту у контексті сучасної проблеми Придністров'я. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (абстрагування, аналізу, синтезу, узагальнення, моделювання) та спеціально-історичних (історико-критичного, історико-типологічного, історико-системного, конкретно-проблемного, кількісного) методів з принципами історизму, системності, науковості та верифікації. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що авторами вперше, на основі аналізу різноманітних джерел, здійснено розмежування подій у Придністров'ї, які мали місце у 1989-1992 роках на конкретні взаємопов'язані етапи. **Висновки.** На основі зібраних матеріалів зроблено висновок про те, що доцільно виділити 6 етапів у протистоянні між Республікою Молдова та її самопроголошеним і офіційно ніким не визнаним Придністровським регіоном. Крім того, узагальнено, що саме стратегія суперництва супроводжувала конфлікт у Придністровському регіоні на усіх його етапах, та кожен з них мав важливе значення як для розвитку конфлікту, так і його урегулювання у майбутньому. Саме тому Придністровська проблема і сьогодні залишається не вирішеною та актуальною для подальших досліджень.

Ключові слова: Придністровський конфлікт, збройне протистояння, переговорний процес, періодизація, етапи конфлікту.

Постановка проблеми. Проблема періодизації Придністровського конфлікту не має якої-небудь усталеної традиції. Це обумовлено двома обставинами: по-перше, відсутністю теорії, тобто аналітичних розробок про природу соціального конфлікту і місце етнічної чи регіональної ідентичності в ньому; по-друге, відсутністю достатнього за кількістю і надійного за якістю історичного матеріалу (люди, події, ідеї, документи) для розкриття суті, типології і динаміки конфлікту.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Одними з перших періодизацію конфлікту у Придністров'ї розробили вчені Тираспольського Державного університету ім. Т.Шевченка – М. Бабілунга і Б. Бомешко. В основу їх періодизації були покладені 2 принципи: 1) інформаційний, що складається з переліку подій кожного періоду (від дати до дати) і 2) трансформаційний, що розкриває зміст соціально – політичних процесів у ході самовизначення населення Придністров'я. Згідно їх періодизації Придністровський конфлікт може бути розділений на 5 етапів.

На першому етапі (кінець 1988 – серпень 1989 рр.) відбувалось зародження в Молдові національних груп і гуртків, формування ідеології молдовського державного націоналізму, прийняття мовних законів, що на думку авторів обмежували права не молдовського населення. У Придністров'ї в цей період почало складатися розуміння необхідності самозахисту, що активно підігрівалося російською пропагандою.

На другому етапі (серпень 1989 – серпень 1990 рр.) відбулись: прихід до влади прорумунськи орієнтованого Народного Фронту Молдови, провал спроб мирним шляхом домовитись про співучасть у владі між елітами Кишинева і Тирасполя, укріплення в суспільній думці населення Придністров'я необхідності самозахисту шляхом відродження власної державності.

На третьому етапі (серпень 1990 – лютий 1992 рр.) були зроблені перші кроки з утвердження державності в Придністров'ї і підготовки до припинення державного тиску Молдови, зокрема і військового.

На четвертому етапі (березень 1992 – серпень 1992 рр.) відбулось збройне протистояння та військові дії між Молдовою та самопроголошеною Придністровською Молдавською Республікою, в результаті якої обидві сторони зазнали багато чисельних людських та матеріальних втрат.

П'ятий етап, що розпочався з серпня 1992 року, триває і досі. Його основним змістом є малопродуктивний переговорний процес [Бабилунга, Бомешко, 1998 : 63].

На відміну від періодизацій, що є в літературі і засновані на подвійних фактах, вченою Губогло О. М. зроблена спроба виділення етапів придністровського конфлікту в відповідності з двома взаємопов'язаними критеріями. Це, по-перше, прийняття основоположних політичних документів, які вносили суттєві зміни в політичний статус сторін і впливали на характер взаємовідносин між Кишиневом і Тирасполем, по-друге, доведення конфлікту до збройного протистояння, що дало підстави для виділення «кровної» і «безкровної» фаз в період конфлікту [Губогло, 2000 : 75]. Поділяє її думку також історик Російської Федерації Харитонова Н. І. [Харитонова, 2008 : 67].

Досліджуване питання знайшло часткове висвітлення і серед українських науковців. Так, зокрема, про причини конфлікту у Придністров'ї та події 1988-1992 років в умовах бойових дій йдеться в монографіях та інших дослідженнях науковців Перепелиці Г.М., Коцура В. В. та Вишні І. А.

Мета статті. У своїй статті автор ставить за мету дослідити та проаналізувати хронологічні межі та етапи придністровського конфлікту у контексті сучасної проблеми Придністров'я.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, періодизацію конфлікту у Придністровському регіоні Республіки Молдова доцільно поділити на 6 нерозривно пов'язаних між собою етапів.

Передісторія (1-й етап) охоплює період з літа 1988 року, коли в Кишиневі стали виникати молдавські етнокультурні об'єднання різного калібру на основі «ідеології етнічної державності», до вересня 1989 року, коли три Закони про мови поклали початок непримиримої конфронтації.

Передісторія придністровського конфлікту на лівому березі Дністра складалась з подій, що характеризували мобілізацію проти наступу молдавського національного руху.

Головна проблема Молдови і водночас, одна зі значних причин придністровського конфлікту виникла через складну демографічну ситуацію в республіці – високого ступеню етнічної змішаності. Зростаючий молдовський націоналізм викликав відповідну реакцію немолдавського населення, зокрема національних меншин, що проживали на території республіки. Напруга, що виникла в результаті прийняття Законів про мову, показала великі протиріччя всередині молдовського суспільства. Кожна етнічна група висунула свої власні національні вимоги, кидаючи виклик офіційній владі Молдови [Перепелиця, 2001 : 47].

Відчуваючи потребу захистити свої інтереси у відповідь на етнічну мобілізацію молдован, виник контррух російського і російськомовного населення, представники якого сформували організацію «Єдинство». Але, варто відзначити, що діяльність цієї організації в правобережній Молдові обмежувалась тільки боротьбою проти мовного закону. Більш активно діяла на лівобережжі Дністра, де відсоток не молдован був значно вищим [Бабилунга, 2000: 148].

Варто зауважити про те, що більшість російськомовного та україномовного населення Придністров'я сформувало місцевий менталітет, що відрізнявся від ментальних рис населення правобережної Молдови. Цей регіон не був частиною Бессарабії, не входив до складу Румунії в міжвоєнний період, а з 1924 до 1940 роки він взагалі був частиною України у складі Молдавської автономної республіки.

Початковий період (2-й етап) конфлікту тривав протягом року, з жовтня 1989 по вересень 1990 рр. Після прийняття Закону про мову і у зв'язку з ростом молдовського націоналізму, більшість найменувань у республіці були змінені. Відміняли назви, що містили радянську символіку, і давали назви або румунського походження, або нові імена, що мали значення для молдовських націоналістів. Головний проспект Кишинева з Ленінського проспекту був перейменований у проспект Стефана Великого, Площа Перемоги – в Площу Великої Національної Асамблеї, вулиця Іскри – в Бухарестську вулицю (як за часів Румунського правління) [Бабилунга, Бомешко, 1998 : 43]. Зазнала змін і назва самої республіки: 5 червня 1990 р. Молдовську Радянську Соціалістичну Республіку перейменовано в Радянську Соціалістичну Республіку Молдова.

Паралельно з побудовою молдовської державності на основі етнічності молдовського народу, в Придністров'ї почалось наповнення суверенітету реальним змістом на основі референдумів, з урахуванням регіональної ідентичності придністровців.

3 грудня 1989 р. в м. Рибниця було проведено референдум про доцільність створення Придністровської автономної радянської соціалістичної республіки (ПАРСР), на якому 91,1% населення висловилося за її утворення. Варто зазначити, що це був перший референдум в СРСР [Перепелиця, 2003 : 105].

Однак Придністров'я, як вважають експерти з Тирасполя, не загрожувало суверенітету Республіки Молдова хоча б в силу відсутності в ПМР у перші місяці її існування озброєних

військових формувань, тоді як Молдова отримала військову техніку і озброєння частин Радянської Армії, розташованих на її території. Придністров'я не загрожувало навіть територіальній цілісності Молдови, оскільки відродження державності тут не передбачало автоматичного виходу Придністров'я з складу Молдови з обов'язковим розподілом територій останньої. Навпаки, проведені в 1990 році референдуми, як і всі наступні пропозиції придністровського керівництва про створення тут Єдиної економічної зони чи про елементи автономії краю, планувалися в рамках єдиної республіки [Благодатских, 1999 : 195].

Порогом військового протистояння (3-й етап) стала осінь 1990 року, коли відбулася так звана «волунтаріада» – похід в жовтні молдавських волонтерів до Гагаузії і події Дубоссарах 2 листопада, в ході яких було вбито 3 людини.

Етнічний конфлікт переріс у збройну конфронтацію, коли 2 жовтня молдовське керівництво відправило війська МВС на кордон з Придністров'ям. Шість людей було вбито і тридцять поранено під час зіткнень між поліцією і озброєними громадянами в Дубоссарах. Вслід за цим кровопролиттям напруга збільшилась. Придністровська влада оголосила надзвичайний стан, набирались добровольці для захисту Дубоссар, були заблоковані мости через Дністер, а загони молдовських волонтерів направлялись до Дністра [Бабилунга, Бомешко, 1993 : 73].

Міжетнічна напруга перекинулася і до Кишинєва, де 12 жовтня в бійці з росіянином, який недбало відгукнувся про новий прапор Молдови, загинув громадянин Молдови Дмитро Молдовану. Його похорони 15 листопада перетворились у масову демонстрацію, а потім загони молодих молдован чисельністю до 100-200 чоловік нападали на російськомовних, вривались в громадські місця і били тих, хто не розмовляв по-молдовськи.

На фоні такої етнічної напруги Парламент Молдови відновив свою сесію 12 листопада, але депутати як від Придністров'я, так і від Гагаузії бойкотували її. Петро Лучинський, голова парламентської погоджувальної комісії, доповів про її роботу. Намагаючись розрядити напругу, молдовський парламент 21 листопада прийняв у першому читанні пункт, що гарантував права етнічних груп, які проживали в республіці.

Президент СРСР М. Горбачов відправив 22 листопада 1990 р. маршала А.Ахромєєва в Молдову з пропозицією провести 25 листопада вибори в Верховну Раду Придністров'я, з метою стабілізувати ситуацію.

Вибори були проведені і 60 народних депутатів були вибрані в парламент Придністров'я: 25 росіян, 18 українців, 12 молдован, 2 болгар, 1 гагауз, 1 туркмен. Молдовський парламент не визнав вибори в Придністров'ї, але новий Придністровський парламент був сформований і провів 29 листопада свою першу сесію, на якій вибрав головою Ігоря Смирнова [Галущенко, 2004 : 42].

Одержавлення (4-й етап) охоплює період з листопада 1990 по березень 1992 рр.. У цей період почалася побудова державності Молдови і наповнення реальним змістом суверенітету Придністров'я.

Також, варто зазначити про те, що Молдова є унікальною серед колишніх республік Радянського Союзу тим, що вона межує з державою, в якій проживає народ, який етногенетично дуже близький до молдован – Румунією. Для деяких молдован кінцевою метою проголошення незалежності було возз'єднання з Румунією. Однак і в Румунії, і в Молдові економіка знаходилася в плачевному стані. Життєвий рівень населення Румунії був настільки низький, а політична ситуація невизначена, що навіть деякі радикальні молдовські націоналісти сумнівалися в доцільності такого кроку в цей момент.

Одним з бар'єрів, що затримували румунізацію Молдови, були етнічні проблеми всередині республіки. Молдова є домівкою п'яти значних за чисельністю національних меншин – росіян, українців, гагаузів, болгар і євреїв. У той час як частина молдован оголосила про свою румунську ідентичність і шукала шляхи обмеження зв'язків з Москвою, інші національні групи зайняли протилежну позицію зі стійкою проросійською орієнтацією [Вишня, 2014 : 97].

17 березня 1991 року молдовським керівництвом був бойкотований Всесоюзний референдум про майбутнє Радянського Союзу. Молдовські політики заявили, що проведення подібного референдуму буде означати злочин проти самих себе. Однак, на лівому березі Дністра референдум був проведений, кількість тих хто голосував за єдиний Радянський Союз складала майже 93%. На правому ж березі спроби створити виборчі ділянки припинилися молдовськими активістами.

25 серпня 1991 р. була прийнята Декларація про незалежність Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (ПМРСР). Конфлікт між Молдовою і Гагаузією досягнув кульмінації, коли 23 серпня 1991 р. Молдовське Міністерство внутрішніх справ заарештувало Степана Топала і Михайла Кенделягіна, звинувативши їх в підтримці путчу проти М.Горбачова.

Спроба усунути М. Горбачова від влади у серпні 1991 року пришвидшила прийняття Молдовою Декларації про суверенітет. Декларація була проголошена Керівником молдовського

Парламенту А. Мошану 27 серпня 1991 року. Документ анулював пакт Молотова – Ріббентропа і визнавав незаконною анексію Радянським Союзом Бессарабії у 1940 році. Також вона закликала Організацію Об'єднаних Націй прийняти Молдову як її повноправного члена і просила визнання своєї незалежності у керівників держав світу [Гросул, 2001 : 148].

Частина молдовського населення республіки, мобілізованого Народним Фронтом, підтримала ідею відділення і відреагувала на цю подію великими святкуваннями – люди вийшли на вулиці, несли національні прапори, співали і танцювали. Однак повідомлення про події, що відбувались у Молдові, викликали деяке хвилювання за кордоном і в більшості країн Молдова не була визнана офіційно. Тільки Румунія і Литва, а також Грузія і Вірменія, що хотіли незалежності, гарантували визнання її незалежності. Водночас спроба Молдови відділитися від Радянського Союзу, загострила внутрішні проблеми і призвела до зростання міжетнічної напруги в республіці [Коцур, 2013 : 112].

Бойові дії (5-й етап) розпочалися 1 березня 1992 року подіями у Дубоссарах, коли загони поліції особливого призначення з Молдови розстріляли автомашину Дубоссарської міліції. При цьому були вбиті начальник відділення міліції і ще одна людина, а декілька міліціонерів поранені, що і послужило початком військової операції Молдови в Придністров'ї.

У Бендерах 19 червня 1992 почалися вуличні бої, що тривали до 21 липня. Втрати Придністров'я в результаті гарячої фази конфлікту склали близько 500 чоловік убитими, 900 – пораненими, 50 – зниклими безвісти [11]. Втрати Молдови до цих пір офіційно так і не оприлюднені. Варто особливо відзначити про те, що активну участь у конфлікті на боці Придністров'я взяли військовослужбовці 14 армії Російської Федерації, що розташовувалася в регіоні і продовжує там перебувати і зараз. Слід мати на увазі і негативний вплив російської пропаганди, яка переслідує ідеї захисту російськомовного населення на території республік колишнього СРСР.

Переговорний процес (6-й етап) з метою врегулювання Придністровського конфлікту розпочався 21 липня 1992 року. Президенти Росії і Молдови в присутності Президента Придністров'я підписали Угоду «Про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова». Як зазначалося раніше, цей історичний етап з різною інтенсивністю триває й до сьогодні.

Висновки. Отже, варто зробити висновок про те, що доцільно виділити 6 етапів у протистоянні між Республікою Молдова та її самопроголошеним і офіційно ніким не визнаним Придністровським регіоном. Крім того, варто узагальнити, що саме стратегія суперництва супроводжувала конфлікт у Придністровському регіоні на усіх його етапах, та кожен з них мав важливе значення як для розвитку конфлікту, так і його урегулювання у майбутньому. Саме тому Придністровська проблема і сьогодні залишається далекою до вирішення.

У перспективі подальших досліджень обраної нами проблеми актуальним видається вивчення збройних протистоянь між Республікою Молдова та її Придністровським регіоном та участь у них військовослужбовців і добровольців інших країн.

Подяка. Висловлюю щирі вдячності усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримав фінансової підтримки для дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Бабилунга, Н.В.** (2000) *История Приднестровья*. Феномен Приднестровья. Тирасполь. 186 с.
- Бабилунга, Н.В.** (2005) *Первая и вторая республики на Днестре: историческая правопреемственность*. Приднестровская государственность: история и современность. Тирасполь: Изд-во Придн. ун-та. 39 – 52.
- Бабилунга, Н.В.** (2000) *Приднестровский конфликт: истоки, характер, особенности*. Феномен Приднестровья. Тирасполь. 154 с.
- Бабилунга, Н.В. & Бомешко, Б.Г.** (1993) *Дубоссары – кровоточащая рана Приднестровья*. Тирасполь. 123 с.
- Бабилунга, Н.В. & Бомешко, Б.Г.** (1998) *Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политологические аспекты*. Тирасполь. 90 с.
- Благодатских, И.** (1999) *Молдова и Приднестровье в поисках «своей» истории*. Национальные истории в советском и постсоветских государствах. Москва. 195 с.
- Бомешко, Б.Г.** (2000) *Приднестровье: годы создания*. Феномен Приднестровья. Тирасполь. 186 с.
- Вишня, І. А.** (2018) *Українсько-молдовські відносини у 1991-2014 рр.* Київ, 256 с.
- Галущенко, О.С.** (2004) *Как создавалась республика на Днестре (к 80-летию МАСР)*. Ежегодный исторический альманах Приднестровья. 8. 42.

- Гросул, В.Я.** (2001) *История Приднестровской Молдавской Республики. Т.2.* / В.Я. Гросул. Тирасполь: Риопгу, Приднестровский Государственный Университет им. Т. Г. Шевченко. 448 с.
- Губогло, Е.М.** (2000) *Формирование постконфликтного синдрома в сфере этногосударственных отношений: опыт Молдовы и Приднестровья.* Дис.. канд. ист наук. Москва. 275 с.
- История Приднестровской Молдавской Республики.** (2001) *История Приднестровской Молдавской Республики.* Тирасполь: Риопгу, Приднестровский Государственный Университет им. Т. Г. Шевченко. Т. 2-2. 448 с.
- Коцур, В. В.** (2013) *Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї у контексті українсько-молдовських міждержавних відносин.* Монографія. Київ. 272 с.
- Перепелица, Г. Н.** (2001) *Конфликт в Преднестровье: причины, проблемы и прогноз развития.* Киев: Стилос. 147 с.
- Перепелица, Г. М.** (2003) *Конфлікти в посткомуністичній Європі.* Київ. ПЦ «Фоліант». 432 с.
- Харитонов, Н.И.** (2008) *Приднестровский конфликт и проблема непризнанных государств на постсоветском пространстве в конце XX – начале XXI вв.* Москва. 270 с.

Александр Садовник

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского
аспирант (Украина)

Приднестровский конфликт 1989 – 1992 гг: хронологические рамки и основные этапы

Целью статьи является исследование актуальных проблем определения хронологических границ Приднестровского конфликта в контексте современной проблемы Приднестровья. **Методология исследования** основана на сочетании общенаучных (абстрагирования, анализа, синтеза, обобщения, моделирования) и специально-исторических (историко-критического, историко-типологического, историко-системного, конкретно-проблемного, количественного) методов с принципами историзма, системности, научности и верификации. **Научная новизна** работы заключается в том, что впервые на основе анализа различных источников осуществлено разграничение событий в Приднестровье, которые имели место в 1989-1992 годах на конкретные взаимосвязанные этапы. **Выводы.** На основе собранных материалов сделан вывод о том, что целесообразно выделить 6 этапов в противостоянии между Республикой Молдова и ее самопровозглашенным и официально никем не признанным Приднестровским регионом. Кроме того, обобщенно, что именно стратегия соперничества сопровождала конфликт в Приднестровском регионе на всех его этапах, и каждый из них имел важное значение как для развития конфликта, так и его урегулирования в будущем. Именно поэтому Приднестровская проблема и сегодня остается нерешенной и актуальной для дальнейших исследований.

Ключевые слова: Приднестровский конфликт, вооруженное противостояние, переговорный процесс, периодизация, этапы конфликта.

Oleksandr Sadovnik

Vinnytsia Mykhailo Kotsiybunskyi State Pedagogical University
postgraduate (Ukraine)

Transnistrian conflict of 1989-1992: chronological boundaries and main stages

The purpose of the article is to explore the current problems of determining the chronological boundaries of the Transnistrian conflict in the context of the current Transnistria problem. **The methodology of the research** is based on the combination of general scientific (abstraction, analysis, synthesis, synthesis, modeling) and special-historical (historical-critical, historical-typological, historical-systemic, concrete-problematic, quantitative) methods with the principles of historicism, systematicity, scientificity. **The scientific novelty** of the work is that, for the first time, the authors, based on the analysis of various sources, made a distinction between the events in Transnistria, which took place in 1989-1992 into specific interrelated stages. **Conclusions.** Based on the collected materials, it is concluded that it is advisable to distinguish 6 stages in the confrontation between the Republic of Moldova and its self-proclaimed and officially recognized Transnistrian region. In addition, it is generalized that the strategy of rivalry has accompanied the conflict in the Transnistrian region at all stages, and each of them was important both for the development of the conflict and its settlement in the future. That is why the Transnistrian problem remains unsolved and relevant for further research today.

.....
Key words: *Transdnestrian conflict, armed confrontation, negotiation process, periodization, stages of conflict.*

References:

- Babylunha, N.V.** (2000) *Ystoryja Prydnestrovjja [Transnistria History]*. Fenomen Prydnestrovjja. Tyraspolj. 186 p. [in Russian]
- Babylungha, N.V.** (2005) *Pervaja y vtoraja respublyky na Dnestre: ystorycheskaja pravopreemstvennostj [The first and second republics on the Dniester: historical succession]*. Prydnestrovskaja ghosudarstvennostj: ystoryja y sovremennostj. Tyraspolj: Yzd-vo Prydn. un-ta. P. 39 – 52. [in Russian]
- Babylungha, N.V.** (2000) *Prydnestrovskij konflykt: ystoky, kharakter, osobennosty. [Transnistrian conflict: origins, character, features]*. Fenomen Prydnestrovjja. Tyraspolj. 154 p. [in Russian]
- Babylungha, N.V. & Bomeskho, B.Gh.** (1993). *Dubossary – krovotochashhaja rana Prydnestrovjja [Dubossary - the bleeding wound of Transnistria]*. Tyraspolj. 123 p. [in Russian]
- Babylungha, N.V. & Bomeskho, B.Gh.** (1998) *Prydnestrovskij konflykt: ystorycheskye, demogrfaycheskye, polytologhycheskye aspekty [Transnistrian conflict: historical, demographic, political science aspects]*. Tyraspolj. 90 p. [in Russian]
- Blaghodatskykh, Y.** (1999) *Moldova y Prydnestrovj'e v poyskakh "svoej" ystoryy [Moldova and Transnistria in search of "their" history]*. Nacyonalijnye ystoryy v sovetskom y postsovetskykh ghosudarstvakh. Moskva. 195 p. [in Russian]
- Bomeskho, B.Gh.** (2000) *Prydnestrovj'e: ghodi sozdanyja [Transnistria: years of creation]*. Fenomen Prydnestrovjja. Tyraspolj. 186 p. [in Russian]
- Vyshnja, I. A.** (2018) *Ukrajinsjko-moldovsji vidnosyny u 1991-2014 [Ukrainian-Moldovan relations in 1991-2014]*. Kyjiv, 256 p. [in Ukrainian]
- Ghalushhenko, O.S.** (2004) *Kak sozdavalasj respublyka na Dnestre (k 80-letiju MASR) [How the republic was created on the Dniester]*. *Ezheghodnyj ystorycheskij aljmanakh Prydnestrovjja*. 8. – 42 p. [in Russian]
- Ghrosul, V.Ja.** (2001) *Ystoryja Prydnestrovskoj Moldavskoj Respublyky [History of the Transnistrian Moldavian Republic]*. T.2.. Tyraspolj: Ryopghu, Prydnestrovskij Ghosudarstvennyj Unyversytet ym. T. Gh. Shevchenko. 448 p. [in Russian]
- Ghuboghlo, E.M.** (2000) *Formyrovanye postkonflyktnogho syndroma v sfere etnoghosudarstvennykh otnoshenij: opyt Moldovy y Prydnestrovjja [The Formation of Post-Conflict Syndrome in the Field of Ethnic-State Relations: The Experience of Moldova and Transnistria]*. Dys. kand. ist. nauk. Moskva. 275 p. [in Russian]
- Ystoryja Prydnestrovskoj Moldavskoj Respublyky.** (2001) *Ystoryja Prydnestrovskoj Moldavskoj Respublyky*. Tyraspolj: Ryopghu, Prydnestrovskij Ghosudarstvennyj Unyversytet ym. T. Gh. Shevchenko. T. 2-2. 448s. [in Russian]
- Kocur, V. V.** (2013) *Etnopolitychnyj konflikt u Prydnistrov'ji u konteksti ukrajinsjko-moldovsjiykh mizhderzhavnykh vidnosyn [Ethnic-political conflict in Transnistria in the context of Ukrainian-Moldovan interstate relations]*. Monoghrafija. Kyjiv. 272. [in Ukrainian]
- Perepelyca, Gh. N.** (2001) *Konflykt v Prednestrovj'e: prychyny, problemy y prognoz razvytyja [The conflict in Transnistria: causes, problems and development forecast]*. Kyev. Stylos. 147. [in Russian]
- Perepelycja, Gh. M.** (2003) *Konflikty v postkomunistychnij Jevropi [Conflicts in Post-Communist Europe]*. Kyjiv. PC «Foliant». 432. [in Ukrainian]
- Kharytonova, N.Y.** (2008) *Prydnestrovskij konflykt y problema nepryznanykh ghosudarstv na postsovetskom prostranstve v konce XX – nachale XXI [The Transnistrian conflict and the problem of unrecognized states in the post-Soviet space at the end of the XX - beginning of the XXI centuries]*. Moskva. 270 p. [in Russian]

Статтю надіслано до редколегії 05.01.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 17.02.2020 р.